Козак Голота

Ой же й широкі дунайські степи: ні кінця їм не видко, ні краю... Ширяють над степом орли-сизокрильці, виглядають згори необачне птаство. Як звечоріє, хмарами летять на степові озера дикі гуси та срібнопері лебеді, не бояться нікого: хто там буде в степу їх полохати! Хіба часом вискочить на горбок тонконогий сайгак чи здоровезний тур вихилить з трави лобату голову, наставить роги, пошукає – з ким би його позмагатись силою?

Стелиться степом битий шлях: ним татари-буджаки ходять з Дунаю до Дністра, а звідти на Дніпро-Славуту. Палять дорогою села, хутори-зимівники, хапають, кого перестрінуть. Маленьких кіньми топчуть, великим в'яжуть руки сирицею, женуть у неволю.

Гірко плачуть бідні бранці, йдучи тим ординським шляхом. Розлучить люта неволя дочку з матір'ю, сестру з братом, чоловіка з жоною. Усіх продадуть на ринку татарські мурзи – кого в Туреччину, кого персіянам чи арабам, жменями насипатимуть у глибокі кишені вторговані за ясир золоті цехіни.

А хто ж то скаче шляхом? Може, татарин, приторочивши до сідла сирицю, женеться за якимось бідолахою, що втік з улусу на світанні, коли задрімала сторожа?

Ні, то не татарин, то запорожець скаче. Не з товариством їде, самодин верстає шлях до Дунаю. Раз по раз стає в стременах, оглядає степ з-під долоні, зсунувши на потилицю шапку. А воно й шапка! Травою підшита, вітром підбита, тільки й того, що шлик є та китиця! І жупан розпанаханий, крізь діри голе тіло світить.

Як є козак Голота, що про нього ото пісню співають:

Ой там гуля степами козак Голота,
Не боїться ні вогня, ні меча, ні третього болота!

Та запорожцеві байдуже: Голота, то й Голота! Хоч шапка дірява, зате кінь добрий – три дні біжить, не втомиться. Хоч козацька одіж і в дірках, зате зброя справна: і спис є, і рушниця-пищаль за плечима, і гостра шаблюка при боці. Ще й важкого молота-келепа до сідла приторочено – ворогів у бою влучати.

Не на гулянку вибравсь козак із Січі аж до Дунаю. На одчай душі скаче в татарську орду – визволяти свого побратима.

На полюванні одбивсь шибайголова од своїх, погнався зопалу за табуном сайгаків – і наче у воду впав. Помчав Голота шукати – тільки шапку козацьку знайшов біля степової могили, на прим'ятій, потолоченій траві. Мабуть, розігнався Максим та й наскочив у степу на татарську засідку.

Місяців зо три й чутки не було, а оце прибила звістка на Січ, що бачили Максима в колодках у місті Килії, в багатющого мурзи Гасанбея. Править за нього мурза тяжкий викуп – три тисячі золотих цехінів. Не буде викупу, казав, продасть бранця, куди сам схоче...

Засідлав коня Голота – й гайда до Килії. Пропаде Максим, замордують у неволі... Золота ж узяти ніде!

...А вже ген-ген курять димки на обрії: чи не Килію видко? Мріють удалині чорні цятки: то пасуться край міста табуни та отари. Їздять коло них верхи чабани в кошлатих кожухах, бігають злющі пси. Час, мабуть, звертати. У тих ординців очі, мов у шулік: хоч і за п'ять верстов угледять гостроверху козацьку шапку.

Скочив з сідла запорожець і повів коня у глибоку долину.

Шумить у долині одвіку не кошена трава, хлюпотить у комишах срібноводе озерце, а на схилі здоровань дуб розпросторив темні вузлуваті віти. І паша коневі є, й вода – чого ще треба подорожньому!

Пустив на попас коня, а сам поліз-побрався на високого дуба – роздивитися, чи таки ж немає поблизу ординців? Глянув пильно – нікого не видко: тільки табун блукає на обрії...

І спало тут на думку козакові: а може, пробратися до Килії з жебрацькою торбою? Пустити очі під лоба, зігнутися в три погибелі: «Подайте сліпому-невидющому!» – ходять і в орді старці та каліки за проханим хлібом...

А йому – аби до того Гасанбея добитися, вистежити, чи ще тут Максим, чи не продано його кудись на галери.

Може, й пощастить: чи побачить крадькома, чи знак побратимові дасть. А там – козак не в тім'я битий: щось та прирозуміє!

З такою думкою зліз запорожець із дуба. Глянув на сонце – на обрій хилиться: недалеко й до смерку. Попоїв житньої соломахи з водою і ліг у траву спочити на часину. Незчувсь, як і заснув, поклавши кулак під чубату голову.

Та не так сталося, як гадалося! Спить козак і не знає, що на нього чигає лихо. На своє безголів'я вилазив на дуба: накинув його оком не хто інший, як сам старий мурза Гасанбей. Мов на те, виїхав мурза по обіді в степ – глянути, як там пасуться його коні та вівці, допильнувать чабанів: чи не пече котрий нищечком хазяйську овечку, сховавшись у байраці.

Та й запримітив – не димок од чабанського вогнища, а козака на дубі, що, не дуже хапаючись, злазив собі по гілках на землю, мов і не в чужому степу виглядав ворога, а сидів на тому дубі на чатах десь у Великому Лузі.

Аж затрусився Гасанбей, як угледів, серце заграло в грудях, мов у молодого. Бач, куди трапив зухвалий січовик, бач, як вистежує та винюхує! То не втече ж він звідсіля, побіжить за конем, мов собака на припоні!

І вже мчить Гасанбей пригинцем у долину, розважа в думці, як спійма козака живцем, без жалю періщить коня важкою нагайкою – камчею. Прищулив вуха, стелиться волохатий татарський бахмат над травою.

Може б, і пропав козак без усякої слави, та почув вірний кінь щось недобре, захропів, тупнув ногою: «Уставай, господарю!».

Схопився Голота мов опечений – і в сідло. Гаразд, що коня не розкульбачив! Вискочив з долини – свиснула татарська стріла біля вуха.

– Гей, забродо! – гука мурза, важко зводячи дух.– Де тобі битися з Гасанбеєм. Хоч і сам одягай на шию аркана та біжи за мною на продаж!

Стрепенувся Голота, блиснув очима.

– Спасибі, Гасанбею, що сам до мене прийшов! Тільки ж гляди: ще ти козака в неволю не взяв, а вже й пощитав за нього гроші.

З тим словом намірився та як гримне з пищалі!

Заіржав татарський бахмат, звалився, мов косою підтятий. Не встиг мурза скочити з сідла – заорав з розгону носом землю. Аж завищав од такої наруги. Як не схопиться на рівні ноги, як не сипоне стрілами!

Вп'ялася одна стріла козакові в щоку, побігла кров цівкою. Вирвав Голота стрілу, жбурнув геть.

– Чуєш, старий! – гукає.– Мабуть, ти між козаками не бував, козацької каші не їв, козацьких звичаїв не знаєш!

Та й кинувся на Гасанбея, одбиваючись од стріл нагайкою.

То не степовий орел каменем упав згори, нагледівши ситого ховрашка поміж ковилою. То козак Голота перейняв мурзу, накинув на шию аркана, зв'язав руки й ноги сирицею.

– Якби не Максим,– каже,– була б тобі, вражий сину, з душею розлука! А так – їдьмо на Січ! Візьму з тебе викуп, який сам схочу. Оддаси мого побратима, ще й три сотні невільників з ним. А пручатися будеш – більше заплатиш!

Прив'язав мурзу до коня, сам позаду сів і поїхав степом, співаючи:

Ой ти ж поле, поле киліїмське!
Бодай ти літо й зиму зеленіло,
Як мене в лихій годині сподобило!
А козаки щоб довіку гуляли,
Хороші мислі мали,
Воріженьків під ноги топтали!